

Gonda Gyöngyvér
A VASLÁNCOK SÚLYA ALATT

Az 1848–49. évi szabadságharc leverését követően a győztes Ausztria kemény megtorlást alkalmazott az események résztvevőivel szemben. Október 6. a nap, mely a kegyetlen megtorlás emlékeként vonult be a magyar történelembe. 1849-ben ezen a napon végezték ki Aradon a tizenhárom honvédtisztet. Petőfi *Talpra magyar* c. költeménye utolsó versszakának két sora tényleg valóra vált, hiszen a mai napig szinte áldó imádság mellett mondják el szent neveiket.

A kivégzés mellett más formája is létezett a megtorlásnak. Ennek egyik fajtája volt a várfogság. Ez számított a kivégzést követő legsúlyosabb büntetési formának. Gyakori volt, hogy kegyelemből a kivégzés helyett várfogságra változtatták az ítéletet. A várfogságra ítélték száma több ezerre becsülhető. A büntetés letöltése néhány hónaptól akár 20 évig is terjedhetett. Szerencsére nem volt példa arra, hogy valaki letöltött 20, vagy akár 15 évet. Az elítéltek nagy részének büntetését amnesztiával csökkentették, ezért hamarabb szabadulhattak. Nem kellett nagy bünt elkövetni ahhoz, hogy valakit néhány év várfogságra ítéljenek. Elég volt, ha az illető szobája falán Kossuth Lajos képe függött, vagy a fiókjában forradalmi iratokat, verseket találtak. Egyes személyeket a nemzeti zászló birtoklásáért vagy az uralkodócsalád szidalmazásáért ítélték el.

A megtorlás már 1849 januárjában kezdetét vette, azonban az utolsó várfogságra ítélt rab 1858-ban szabadult. A szabadságharc leverését követően az erődítmények nagy részét várbörtönként használták pl. Komáromot, Aradot, Munkácsot, Lipótvárat, Péterváradot stb. A várbörtönt a várparancsnok irányította, akik közül néhányan részt vettek a szabadságharcban is, mint Komárom erődjének parancsnoka, Balthasar Simunich altábornagy. A börtönökre egységes szabályzat vonatkozott, viszont a várparancsnoktól függött, hogy mennyire tartja magát a leírtakhoz.

Kufstein az egyik legrosszabb várbörtön hírében állt. Itt nagyon szigorúan vették a börtön szabályzatot. Jókai Mór is megemlítette a kufsteini várbörtönt Az új földesúr című művében: „Arad, Komárom, Josefstadt, a pesti Újépület mind csak gimnáziumok és elemi tanodák hozzá képest; aki még csak ezekben végezte a kurzust, az ne is beszéljen; az csak félig van értesülve.” A legenyhébb és legelviselhetőbb körülmények az aradi várbörtönben uralkodtak. Josef Castellitz, az egyik várparancsnok nagyon emberségesen bánt a rabokkal. A

kötelező vasláncok hordásától is eltekintett, különben a raboknak egész nap viselniük kellett a láncokat, s csak a reggeli és az esti átöltözéskor vehették le röpke 15-20 percre.

A rabok napi kétszer mehettek ki a vár udvarára sétálni. Havonta levelezhettek a szeretteikkel, viszont a levelek csakis németül íródhattak. Havonta egyszer fogadhattak látogatót 60 percre, s csakis németül beszélhettek egymással. A látogatásra egy tiszt jelenlétében került sor. A német nyelv használatát főleg azért követelték meg, hogy a leveleket és a beszélgetést ellenőrizni tudják. Egykor az aradi várbörtönben raboskodott galsai Kovách Ernő szerint az ember igazi jelleme a nehéz helyzetekben mutatkozik meg, amikor lehull a lepel. „A nyomor, szenvedés és a viszontagság próbaköve az emberi jellemnek! Ilyen helyzetben lehull az emberről azon külmáz, fény és tekintély, melyet az illetőnek rangja, vagyoni állapota és polgári állása kölcsönöz, és azok egyéb lelki tulajdonaikra mintegy külmázt vonnak. Itt csak az ember a maga szellemi és lelki tulajdonaival lép az előtérbe!”

A foglyok legnagyobb ellenségének az unalom számított, amit igyekeztek mindenféle tevékenységgel elűzni. A szabályzat ugyan tiltotta, de egyes várbörtönökben a várparancsnok engedélyével könyveket, napilapokat olvastak, amiket megosztottak rabtársaikkal is. Vitákat rendeztek egy-egy téma kapcsán. Mások folytatták a szabadságharc kitörésekor félbehagyott tanulmányaikat, vagy műveket fordítottak. Népszerűnek számított az idegen nyelvek elsajátítása. Néhányan annak az országnak nyelvét kezdték el tanulni, amelytől a felszabadítást várták, például a törököt, az angolt, a franciát stb. Később főzőegyleteket hoztak létre, amiket 10-12 rab alkotott. A várparancsnok szemet, tűzifát és vizet biztosított az egyletek számára. Olmützben és Aradon kertészkedni is volt lehetőségük a raboknak, akiknek a kertészeszközöket, csemetéket, vetőmagokat és a termőföldet családtagjaik vitték a látogatások alkalmával. Az aradi várbörtönben még egy zenekart is alakított néhány rab. Komárom várbörtönében külön műhelyeket alakított ki a várparancsnok, ahol egyes mesterségeket lehetett elsajátítani. Egyes rabok az unaloműzés vagy pénzszerzés céljából karkötőket, nyakláncokat, órákat és egyéb faragványokat készítettek.

A Ferenc József ellen 1853-ban elkövetett sikertelen merénylet után a szabályokat elkezdték szigorítani. Ezt követően már csak negyedévente írhattak szeretteiknek és fogadhattak látogatókat. A cellákat folyamatosan ellenőrizték és elkobozták az „oda nem illő” tárgyakat pl. könyveket, írószereket stb. Felszámolásra kerültek a főzőegyletek is. Ezek a körülmények szinte az utolsó rab szabadulásáig így maradtak.

A szabadulást követően a raboknak vissza kellett illeszkedniük a társadalomba. Évekig a négy fal között éltek, s főleg csak a rabtársaikkal érintkezhetek. Míg a családfő a várbörtönben sínylődött addig a feleségének vagy az idősebb fiúgyermeknek kellett gondoskodnia a családról. Sokszor ez a szabadulást követő pár évben is így maradt. Ennek nem az volt az oka, hogy a frissen szabadult családfő nem szeretett volna dolgozni, ugyanis több egykori rab nehezen kapott munkát a szabadulást követően. Az 1861–1867 közötti provizórium alatt többen is elvesztették az addig megszerzett állást.

A börtönévek az egészségre is kifejtették negatív hatásukat. Többeknek kihullottak a fogaik, másoknál köszvény, reuma vagy súlyos tüdőbetegség alakult ki, amik szintén megnehezítették a munkavállalást. Főleg a családtagjaikra, rokonaikra és a barátaikra számíthattak, akik igyekeztek őket támogatni. A volt honvédek megsegítésére honvédegyleteket hoztak létre, amik igyekeztek anyagilag is segíteni a szabadságharcban részt vett honvédeket. A legtöbb honvédegyletbe csakis volt honvédek léphettek be, viszont akadt néhány egylet, aminek bárki tagja lehetett. Ez a szervezet is segítségükre lehetett a várbörtönt megjárt honvédeknek.

Emlékük viszonylag ma is él annak köszönhetően, hogy néhányuk papírra vetette történetét. Keszi Hajdu Lajos a korabeli sajtóban igyekezett közölni egykori rabtársainak neveit, s néhány bekezdésben saját tapasztalatait is megírta. Hajdu cikkeiben másokat is arra biztatott, hogy ők is tegyék meg. Ennek köszönhetően többen is követték példáját, köztük galsai Kovách Ernő is. Az egykori várbörtönökben kialakított múzeumok pedig a leghitelesebben adják át az egykori rabok történeteit és tapasztalatait.

FORRÁSOK

BARSI József – SIMON V. Péter (közreadó): *Utazás ismeretlen állomás felé 1849–1856*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1988.

DEÁK Farkas – KOVÁCS József (közreadó): *Fogságom története*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1972.

GALSAI KOVÁCH Ernő: *A fogságom Arad várában 1849–1856 években*, kézirat, Országos Széchenyi Könyvtár. Kézirattár, Folio Hungaro 1419. (Másolat)

GALSAI KOVÁCH Ernő: *A fogságom Zimonyban és Pesten az Újépületben*, kézirat, Országos Széchenyi Könyvtár. Kézirattár, Folio Hungaro 1419. (Másolat)

HAJDU Lajos: Börtön-krónika, *Vasárnapi Újság*, XVI. évf., 17. sz., 1869. április 25., 229–230.

HERMANN Róbert: *Megtorlás az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után*. Változó Világ 27., Budapest, Press Publica Kiadó, 1999.

MADARÁSZ József: *Emlékirataim 1831–1881*, Budapest, Franklin-társulat könyvnyomdája, 1881.